

Eski Grek Dört Unsur Nazariyesi ve Türkçe Müzik Yazmalarında Etkisi

The doctrine of four elements in ancient Greece and its influence over Turkish musical writings

M. Cihat Can

G.Ü., Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara-TÜRKİYE

ÖZET

Kökeni eski Greklere dayanan dört unsur nazariyesi, Ortaçağ İslâm dünyası müzik teorisinde derin tesirler bırakmıştır. Dört unsur nazariyesi daha sonraları Osmanlı Devleti'nde Türkçe müzik yazmalarında XVIII. Yüzyıla kadar etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk müziği, dört unsur

ABSTRACT

The doctrine of four elements dated back from ancient Greeks exerted a strong influence over islamic music theory in the Middle Ages and then over turkish musical writings up to 18th century, in Ottoman period.

Key Words: Turkish music, four elements

1. GİRİŞ

Toprak, su, hava ve ateşten ibâret dört unsur Osmanlı döneminde yazılmış olan Türkçe müzik yazmalarında önemli bir yer tutmaktadır. XVIII. yüzyıla kadar pek çok kuramsal çalışmada çalgı telleri, makam, şu'be ve âvâzelerle hava, su, ateş ve toprak arasında bir takım bağlantılar kurulmuştur. Bu bağlantılar İlkçağ Grek, Ortaçağ İslâm ve Hıristiyan felsefelerinde canlı ve cansız varlıkların esasının toprak, su, hava ve ateşten ibaret olduğuna dâir eski bir inanış olan dört unsur nazariyesinin yansımalarıdır. Bu çalışmada, dört unsur nazariyesinin eski Grek felsefesi ve müziğinde ortaya çıkışı, El-

Kindî ve İhvânü's-Safâ gibi yazarlarla Ortaçağ İslâm dünyasına geçişi ve Osmanlı dönemi Türkçe müzik yazmalarındaki etkileri ele alınmaktadır.

2. ESKİ GREKLERDE DÖRT UNSUR

Dört unsur anlayışı İslâm felsefesine eski Greklerden geçmiştir. Grek filozofları evrenin yaratılışı hakkında değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. M.Ö. VI. Yüzyılda Milet ekolünden üç önemli filozof Thales, Anaximander ve Anaximenes'in kâinatın varoluşuna dâir ortaya attıkları modellerde toprak, su, hava ve ateş büyük önem taşımaktadır (Christianson 1978: 33-39). Thales (M.Ö. 634-548), maddî ve manevî her şeyin aslını oluşturan aslî maddenin (*arche*) su olduğunu düşünmüştür. Su hayatın ve canlılığın temel kaynağı olup, üstü yarım küre şeklinde bir gök kubbe ile çevrili dünya suların üzerinde yüzmektedir (Robin, 1996: 58). Anaximander'e (M.Ö. 610-545) göre ise belirlenebilen her şeyin bir de zıddı olduğundan aslî unsurun, sıcaklık, soğukluk, ıslaklık ve kuruluk gibi özellikler taşıyan toprak, su, hava ve ateş olması mümkün değildir. Anaximander her şeyin aslını oluşturan esas madde olarak sınırsız ve belirsiz bir sonsuzluk olan *aperion*'u kabul etmiştir. Zıt özellikler taşıyan dört unsur hiçbir sıfata sahip olmayan *aperion*'dan meydana gelmiştir. Önce toprak, hava ve ateş ayrılmış, daha sonra toprakla ateşin birleşmesinden hayatın kaynağı olan su ortaya çıkmıştır. Suyun ateşi parçalara ayırmasıyla gök cisimleri oluşmuştur. Güneş toprağı kurutup çatlatmış, sıcaklığın tesiriyle oluşan hava hareketlerinden rüzgarlar meydana gelmiştir. (Birand, 1987: 14, Johansen, 1998: 23-27). Milet'li Anaximenes (M. Ö. 570-500) aslî unsur olarak hava'yı (*pneuma*) ele almıştır. Anaximenes'e göre bütün cisimler havanın yoğunluğunun çeşitli derecelerde artması veya azalması sonucu meydana gelmektedir. Hava sıkıştıkça sırasıyla rüzgar, bulut, yağmur, su, buz, çamur, toprak ve taş haline gelmektedir. Havanın yoğunluğunun azalması sonucunda ise ateş oluşmaktadır (Birand, 1987: 15). Panteist görüşlere sahip Colophon'lu Xenophanes (570-475) ise ana unsur olarak toprağı ele alıp, her şeyin topraktan çıkıp, yine ona döndüğünü ileri sürmüştür (Birand, 1987: 17-18, Johansen, 1998: 45-46). Efes'li Heraklitus (M. Ö. 540-480) evrende her şeyin değiştiğini ve sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk gibi zıtlıkların sürekli olarak birbirini takip ettiğini düşünmüştür. Heraklitus'a göre, âlemde meydana gelen her bir oluşum, belli bir şeyin kendi zıddına dönmesinden ibarettir. Değişmeden aynı kalan tek şey ise her şeyi düzenleyen ve bütün değişimleri idare eden *logos* adı verilen evrensel akıldır. Heraklitus, evrenin *logos*'u olarak ateşi kabul ederek, aynı

zamanda her şeyin aslını oluşturan ana madde saymıştır. Her şey ateşten çıkıp ateşe dönmektedir. Ateşin sıkışmasından toprak, toprağın gevşeyip erimesinden de su meydana gelmektedir. Hava ise sudan çıkan buharlardan oluşmaktadır. İnsan ruhu da, evrenin ruhu olan aslî ateş logos'tan geçici olarak ayrılan ve ona tekrar dönecek olan bir ateş parçasıdır. Bu ateş ne kadar kızgın olursa, insan da o kadar hareketli ve canlı olmaktadır (Birand, 1987: 19; Luce, 1992: 40-48). Acragas'lı Empedokles (M.Ö. 490-430), toprak, su, hava ve ateşin hepsini birden bütün varlıkların temelini meydana getiren aslî unsurlar olarak ele alarak dört unsur nazariyesine yeni bir şekil vermiştir. Empedokles'e göre bu unsurlar çeşitli şekillerde bir araya gelerek diğer varlıkları meydana getirmektedirler. Dört unsurun bir araya gelmesinde veya ayrılmasında sevgi ve nefret gibi iki zıt güç etkindir. Sevgi bu unsurları bir araya getirmeye nefret ise ayırmaya çalışmaktadır. Dört unsurun sevgi yoluyla bir araya gelmesi varolma ve doğuşu, nefret yoluyla ayrılması ise ölüm ve yok oluşu ifade etmektedir. Bir cismin meydana gelmesi bu sonsuz küçük parçaların belli oranlarda birleşmesiyle, yok oluş ise o cisim meydana getiren unsurların ayrılmasıyla gerçekleşmektedir. Dört ana unsurun toplam miktarında bir değişme olmaksızın bu birleşme ve ayrılmalar hem insan vücudunda hem de kâinatta sürekli bir biçimde devam etmektedir (Johansen, 1998: 60:64; Luce, 1992:59-65).

Eski Grek filozofları o dönemde matematik, geometri, din ve astronomiyle iç içe olan müzik yardımıyla evrenin ve varoluşun sınırlarını araştırmaya çalışmışlardır. Eski Greklere göre bütün evren, yıldızlar ve gezegenler, dünyadaki müzikle aynı düzen ve oranlara sahip dev bir çalgı gibidir (West, 1992: 234). Müziğin içerisindeki kurallar insan ve evrendeki her şey için de geçerlidir. Anaximander, Parmenides, Pythagoras, Plato ve Aristides Quintilianus gibi bir çok Grek filozofu evren, insan ve müziğin yapısı arasında benzerlikler ve bağlantılar kurmuşlardır (Comotti, 1989: 47). Müziğin yanı sıra, insan ve kâinattaki her şeyi içine alan uyuma *harmony* adı verilmiştir. Pythagoras ve onu izleyenlere göre müzik, insan ve evren arasındaki bu uyumu sayılarla ifade edebilmek mümkündür (West, 1992: 234). Bu çerçevede evrenin temel yapı taşlarını oluşturan toprak, su, hava ve ateşle, müzik, insan ve kâinatın çeşitli unsurları arasında benzerlik ve bağlantılar kurulmuştur. Bu benzerlik ve bağlantıların çeşitli kaynaklardan derlenen bir listesi Tablo 1'de görülmektedir (Tablo 1), (Anderson, 1994; Barker, 1984; Christianson, 1978; Godwin, 1986; Godwin, 1993; Godwin, 1995). Farklı düşüncedeki

Grek filozofları zaman içinde değişik teoriler geliştirdiklerinden, bu gruplamalarda belli bir birlik olmayıp, tablodakilerin dışında da çeşitli yaklaşımlar mevcuttur.

Tablo 1 Eski Greklerde Dört Unsur

Unsur	Ateş	Hava	Su	Toprak
Aralık	Oktav (2:1)	Sesdeş (1:1)	Beşli (3:2)	Dörtlü (4:3)
Lirde Nota	Nete (e)	Paramese (b)	Mese (a)	Hypate (E)
Ritm	Iambus	Dactyl	Paeon	Epitrit
Mod	Doryen, Miksolidyen	Hipolidyen, Lidyen	Frijyen, Hipodoryen	Hipofrijyen
Tanrı	Hades	Zeus	Nestis, Persephone	Hera
Evren	Güneş	Gökyüzü	Deniz	Yeryüzü
Burç	Koç, Aslan, Yay	Yengeç, Aslan, Başak	Terazi, Akrep, Yay	Oğlak, Kova, Balık
Sayı	1	2	3	4
Harf	Omega	Eta	Alpha	Epsilon
Geometri	Nokta	Çizgi	Düzlem	Üç boyutlu cisim
Şekil	Piramit	Oktahedron	İcosahedron	Küp
Mevsim	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış
Özellik	Sıcak	Yaş	Soğuk	Kuru
Hayat Evresi	Çocukluk	Gençlik	Olgunluk	Yaşlılık
GünÇeyrekleri	Sabah	Öğle	Akşam	Gece
Bitkiler	Tohum	Boyda büyüme	Ende büyüme	Zayıflama
Toplum	İnsan	Köy	Şehir	Ulus
Gezegen	Jüpiter	Venüs	Satürn	Mars
Ay Evresi	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek
Zihinsel Güç	Akıl	Bilgi	Fikir	Algı
Duygu, his...	Sezgi	His	Duygu	Düşünce
Renk	Sarı	Beyaz	Siyah	Kırmızı
Yön	Güney	Doğu	Kuzey	Batı
Hilt	Safra	Kan	Balgam	Sevdâ

3. ORTAÇAĞ İSLÂM DÜNYASI MÜZİK TEORİSİNDE DÖRT UNSUR

Ortaçağda İslâm dünyasında VIII. ve XIII. yüzyıllarda gelişerek Endülüsten Çin'e ve Orta Afrika'dan Kafkaslara kadar geniş bir alanda yaygınlaşan uluslararası müzik sisteminde teorik yapı başlangıçta büyük ölçüde eski Grek mirası üzerine kurulmuştur. Grek müziğinin İslâm dünyasındaki etkilerini, Kindî ve İhvânü's-Safâ, İbn-i Sinâ ve Fârâbi gibi en eski kaynaklardan başlayarak görmek mümkündür. Eski Grek müzik teorisine ait bilgilerin Ortadoğu'ya yayılmasında MÖ IV. Yüzyıl'da Büyük İskender'in Doğu seferi sırasında kurulan İskenderiye (MÖ 332) başta olmak üzere Antakya, Harran ve Urfa gibi İlkçağ'ın önde gelen Grek bilim merkezlerinin büyük rolü olmuştur. (Fakhry, 1994: 18). İslâmiyet'in bölgedeki yayılmasından sonra İskenderiye'nin (MS

641) yanı sıra Anadolu, Suriye, Irak ve İran'da birçok Grek bilim merkezi müslümanların eline geçmiştir. 750 ve 1258 yılları arasındaki Abbasiler döneminde eski Greklere ait birçok bilimsel eser tercüme yoluyla İslâm dünyasına girmiştir. Harun Reşid zamanında Bağdat'ta bir kitaplık ve akademi kurulmuştur. Eski Greklere ait bilimsel eserlerin Arapça'ya çevrilmesine büyük önem veren Me'mun (813-833) çeşitli ülkelere heyetler göndererek kitaplar getirtmiş ve bir tercüme evi açmıştır. Bu çevirilerle İslam dünyası müzik nazariyatçıları, eski Grek müzik teorisinde karşılaşmış oldukları bazı unsurları Arapça isimler vererek olduğu gibi almışlar, bazılarını da İslâm felsefesine adapte etmeye çalışmışlardır. Arapçaya çevrilmiş olan Aristoxenus, Euclid, Ptolemy ve Nicomachus gibi nazariyatçıların eserleri İslâm dünyasında müzik teorisi alanında yazılan ilk eserlerin temel kaynağını oluşturmuştur.

Eski Grek müziğindeki dört unsur nazariyesinin Ortaçağ İslâm dünyası müziğindeki ilk yansımalarından birini El Kindî'nin (796-874) mûsikî risâlelerinde görmek mümkündür. Her ne kadar müzik teorisini gösterim sazı olarak eski Greklerdeki "lir" ve "kitara"nın yerini udun alması gibi bazı yenilikler mevcut olsa bile, bu eserler büyük ölçüde eski Grek müzik yazmalarının Arapça çevirilerinden ibarettir. Kindî'nin felsefe, matematik ve astronomiyle iç içe olan müzik teorisinde eski Greklerde olduğu gibi dört unsur nazariyesi geniş yer tutmaktadır. Kindî'ye göre o sıralarda dört telli olan ud'da en tiz tel olan zîr ateşe, ikinci tel mesnâ havaya, üçüncü tel mesles suya ve en pest tel olan bam ise toprağa uygundur. Kindî her biri bir unsurun karşılığı olan bu dört telle kâinatın çeşitli unsurları arasında bir çok ilişki kurmuştur (Tablo 2) (Turabi, 1996: 97; Farmer 1986: 443-452).

Tablo 2 El-Kindî'ye Göre Dört Unsur

Unsur	Hava	Ateş	Toprak	Su
Tel	Mesnâ	Zîr	Mesles	Bam
Burç	Koç,Boğa,İkizler	Yengeç,Aslan,Başak	Terazi,Akrep,Yay	Oğlak, Kova, Balık
Rüzgâr	Sabâ	Güney	Kuzey	Batı
Mevsim	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış
Ayın Günleri	1-7	7-14	14-21	21-28
Hilt	Kan	Safra	Sevdâ	Balgam
ÖmürÇeyrekleri	Gençlik	Çocukluk	Orta Yaş	Yaşlılık
Özellik	Yaş-Sıcak	Kuru-Sıcak	Kuru-Soğuk	Yaş-Soğuk
Renk	Kırmızı	Sarı	Beyaz	Siyah
Gün Çeyrekleri	Öğle	İkindi	Gece	Sabah

Eski Grek müziğindeki dört unsur nazariyesinin Ortaçağ İslâm dünyası müziğindeki başka bir yansıması İhvânu's-Safâ risâlelerinde görülmektedir. X. Yüzyılda Basra'da ortaya çıkmış organize bir topluluk olan İhvânu's-Safâ'nın dinî, felsefî, siyâsî ve ilmî düşünceleri toplam 52 risâleden oluşan *Resâilü İhvânu's-Safâ*'da anlatılmıştır. Bu risâlelerin müziğe ayrılmış olan bölümlerinde dört unsur nazariyesi geniş yer tutmaktadır. İhvânu's-Safâ risâlelerinde dört unsurla, udun dört teli olan zîr, mesnâ, mesles ve bam arasında bağlantılar kurulmuştur. İhvânu's-Safâya göre en tiz zîr teli, ateş, mesnâ hava, mesles su ve bam da toprak unsuruna uygundur (Tablo 3), (Shiloah, 1993: 61).

Tablo 3 İhvânu's-Safâ'ya Göre Dört Unsur

Unsur	Hava	Ateş	Toprak	Su
Tel	Mesnâ	Zîr	Mesles	Bam
Ritim	Sakîl-sânî	Mâhûrî	Sakîl-evvel	Hezec, remel
Tat	Tatlı	Acı	Ekşi	Yağlı ve tatlı
Burç	Koç,Boğa,İkizler	Yengeç,Aslan,Başak	Terazi,Akrep,Yay	Oğlak, Kova, Balık
Yön	Güney	Doğu	Batı	Kuzey
Rüzgâr	Güney	Doğu	Batı	Kuzey
Mevsim	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış
Ayın Günleri	1-7	7-14	14-21	21-28
Hilt	Kan	Safra	Sevdâ	Balgam
ÖmürÇeyrekleri	Çocukluk	Gençlik	Olgunluk	Yaşlılık
Özellik	Yaş-Sıcak	Kuru-Sıcak	Kuru-Soğuk	Yaş-Soğuk
Renk	Karanfil	Sarı ve kırmızı	Siyah, gri	Yeşil
Koku	Menekşe	Misk ve yasemin	Gül , sarısabır	Nergis
Gün Çeyrekleri	Gündüz ilk6Saat	Gündüz son 6 saat	Gece ilk 6 saat	Gece son 6 saat

4. TÜRKÇE MÜZİK YAZMALARINDA DÖRT UNSUR

Osmanlı döneminde dört unsur nazariyesinin etkilerine XV. yüzyıla âit en eski Türkçe müzik kitaplarından itibâren rastlamak mümkündür. Bu dönemde yazılan eserlerde ele alınan müzik teorisi eski Greklerdeki gibi matematik, astroloji, kozmoloji ve felsefeyle iç içedir. Bedr-i Dilşâd, Hızır bin Abdullah, Kırşehirli Nizamoğlu Yusuf, Seydî ve Lâdikli Mehmet Çelebî gibi yazarların bildirmiş oldukları makam sınıflamaları büyük ölçüde kozmofilofofik mâhiyettedir. Bu çerçevede müzikteki oniki makam oniki burcun, yedi âvâze yedi yıldızın, dört şu'be de dört unsur olan toprak, su hava ve ateşin karşılığı olarak gösterilmiştir. Bedr-i Dilşâd tarafından II. Murat adına yazılan *Murâdnâme* (1430) isimli manzum ansiklopedik eserden alınan aşağıdaki şiir müzikteki

yegâh, dügâh, segâh ve çargâh'dan ibâret dört şu'be ile dört unsur arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır (Bedr-i Dilşâd: 34 Bl.)

*İşit imdi Fârâbî sözünü de
Diyeyim göresin ki sözü nide
On iki makâma asıldur didi
Hem âvâzeleri ol itdi yidi
Yine şu'beyi dört idüpdür hemin
Bu kutlu işe ol olaldan emîn
Ki on iki burca yedi yıldıza
Bu dört unsura hep mukâbil düze
...
Bu dört şu'beyi dahi direm sana
Ola kim 'atâlar idesin bana
Evvelkisi yegâh ikinci dügâh
Üçüncü segâh oldı pes çargâh*

Yûsûf bin Nizâmeddin Kırşehirî, *Risâle-i Mûsikî* (1410) adlı çalışmasında mûsikî ilminin kurallarını ortaya koyan kişi olarak Safiyuddin'i göstererek dört şu'be ve dört unsur hakkında şu bilgileri vermiştir. *Safiyuddin Abdülmümin cemi ulûmun nihâyetine ermiştir ve bu ilm-i mûsikîde dahi sâhib-i kemâl idi. Bu ilmi ol ihyâ eyledi. Bu fende bunca tasnîfler eyledi ve dahi edvâr-ı bünyâd ondan oldu. ...Oniki burçtan oniki makam tasnîf eyledi, yedi yıldızdan yedi âvâze aldı. Dokuz türlü felektan dokuz türlü darb usûlü peydâh eyledi. Her makâmın aslını âvâzededen fark eyledi. Gördü ki dört nev'idir. Bu dört nev'i dört anâsıra mukâbil eyledi ki ateş, havâ, mâ ve hâkîdir.*" (Kırşehirî: 2a). Aynı şekilde Matla' (1504) isimli eserin yazarı Seydî'ye göre de mûsikî ilmi Safiyuddin Abdülmümin tarafından riyâzet yardımıyla düzenlenmiş olup, on iki burcun sesinden on iki makâm, yedi yıldızın sesinden yedi avâze ve anâsır-ı erbaa denilen dört unsurdan da dört şu'be bulunmuştur (Seydî:6b). XV. ve XVI. yüzyıllara âit müzik yazmalarında çoğunlukla su yegâh, hava dügâh, toprak segâh, ateş ise çargâh şu'besinin karşılığı olarak gösterilmiştir (Lâdikli a: 96b, Hızır: 68b, Seydî: 21b)

Eski Greklerden başlayıp, *Kindî* ve *İhvânu's-Safâ* risâleleri gibi kaynaklarda devam eden çalgı telleriyle dört unsur arasında bağlantı kurma geleneğine XV ve XVI. yüzyıl teorisyenlerinde de rastlamak mümkündür. Lâdikli Mehmet Çelebî *Fethiyye* adlı eserinde eski udun (*ûd-ı kadîm*) dört teliyle dört unsur arasında Tablo 4'de görüldüğü gibi bağlantılar kurmuştur (Lâdikli a: 87b).

Tablo 4 Lâdikli Mehmet Çelebî'ye Göre Dört Unsur ve Ud Telleri

Tel	Unsur	Hilt	Özellik
Zîr	Ateş	Safra	Sıcak-Kuru
Mesnâ	Hava	Kan	Sıcak-Yaş
Mesles	Su	Balgam	Soğuk-Yaş
Bam	Toprak	Sevda	Soğuk-Kuru

Osmanlı döneminde XV. ve XVI. yüzyıllara âit müzik yazmalarında şu'belerle olduğu gibi makâm ve âvâzelerle de dört unsur arasında bağlantılar kurulmuştur (Kırşehirli 3b, Hızır: 67b, Lâdikli b: 71b, Seydî: 20a). Tablo 5'de Lâdikli Mehmet Çelebî'nin *Zeynü'l-Elhân* adlı eserine göre oniki makâmın burç ve dört unsur karşılıkları görülmektedir.

Tablo 5 Lâdikli Mehmet Çelebî'ye Göre Dört Unsur, Burçlar ve Makamlar

Makâm	Burç	Unsur
Râst	Koç	Ateş
Irâk	Boğa	Toprak
İsfahân	İkizler	Hava
Zirefkend	Yengeç	Su
Büzürk	Aslan	Ateş
Zengûle	Başak	Toprak
Râhevî	Terazi	Hava
Hüseynî	Akrep	Su
Hicâz	Yay	Ateş
Ebüselik	Oğlak	Toprak
Nevâ	Kova	Hava
Uşşâk	Balık	Su

Tablo 6'da ise âvâzelerle dört unsur ve o dönemin yedi gezegeni arasındaki bağlantılar yer almaktadır (Lâdikli b, 95b, Seydî: 20b)

Tablo 6 Lâdikli Mehmet Çelebî ve Seydî'ye Göre Dört Unsur Yedi Gezegen ve Âvâzeler

Âvâze	Gezegen	Unsur	Özellik
Geveşt	Satürn	Toprak	Soğuk-Kuru
Nevrüz	Jüpiter	Hava	Soğuk-Yaş
Selmek	Mars	Ateş	Sıcak-Kuru
Şehnâz	Güneş	Ateş	Sıcak-Kuru
Mâye	Venüs	Su	Soğuk-Yaş
Gerdâniye	Merkür	Karışık	-
Hisâr	Ay	Su	Soğuk-Yaş

XVI. yüzyıldan sonra müzik nazariyatı daha çok icrâsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir hâle gelmiş astroloji, felsefe ve kozmografya ile ilgili unsurların ağırlığı iyice azalmıştır. Kantemiroğlu (1673-1723) gibi yazarlar makam sınıflamalarında yeni arayışlara girmişler, dört şu'be, yedi âvaze ve oniki makâm şeklindeki sınıflamaların eskilere âit olduğunu vurgulama ihtiyacı duymuşlardır (Kantemiroğlu: 68). XVIII. Yüzyıla âit Kutb-i Nâyî Osman Dede'nin (ö. 1729) Râbt-ı Tabirât-ı Mûsikî'si ve Abdülbaki Nâsır Dede'nin (1765-1821) Tedkik u Tahkik'i gibi eserlerde ise dört şu'be, yedi âvaze, oniki makâm ve dört unsura hemen hiç rastlanmamaktadır (Erguner, 1991: 101-145, Abdülbâkî Nâsır Dede: 1b-47a, Fonton, 1987). Hızır Ağa tarafından yazılan *Tefhimü'l-makâmât fi tevlidi'n-nagâmât* adlı eserde ise oniki makâm ve yedi âvâzenin olan dört unsur karşılıkları Tablo 7 ve Tablo 8'deki gibi verilmekle birlikte, herhangi bir ayrıma gidilmeden 61 makâm târif edilmiştir (Hızır Ağa: 4b, 5a).

Tablo 7 Hızır Ağa'ya Göre Dört Unsur Burçlar Aylar Hayvanlar ve Makamlar

Makam	Burç	Unsur	Özellik	Ay	Hayvan
Râst	Koç	Ateş	Sıcak-Kuru	Mart	Domuz
Irâk	Boğa	Toprak	Soğuk-Kuru	Nisan	Kuş
İsfahân	İkizler	Ateş	Sıcak-Kuru	Mayıs	Köpek
Kûçek	Yengeç	Su	Soğuk-Yaş	Haziran	Güvercin
Büzürg	Aslan	Ateş	Sıcak-Kuru	Temmuz	Timsah
Zengüle	Başak	Hava	Sıcak-Yaş	Ağustos	Maymun
Râhevî	Terâzi	Toprak	Soğuk-Kuru	Eylül	Koyun
Hüseynî	Akrep	Hava	Sıcak-Yaş	Ekim	Öküz
Hicâz	Yay	Ateş	Sıcak-Kuru	Kasım	Yılan
Bûselik	Oğlak	Toprak	Soğuk-Kuru	Aralık	Tavşan
Nevâ	Kova	Toprak	Soğuk-Kuru	Ocak	Panter
Uşşâk	Balık	Hava	Sıcak-Yaş	Şubat	At

Tablo 8 Hızır Ağa'ya Göre Dört Unsur Gezegenler Metaller ve Makamlar

Âgâzat	Gezegen	Unsur	Özellik	Metal
Güvâşt	Satürn	Toprak	Soğuk-Kuru	Kurşun
Nevrûz	Jüpiter	Hava	Soğuk-Yaş	Kalay
Selmek	Mars	Ateş	Sıcak-Kuru	Demir
Şehnâz	Güneş	Ateş	Sıcak-Kuru	Altın
Hisâr	Venüs	Su	Soğuk-Yaş	Bakır
Segâh-Mâye	Merkür	Karışık	Değişken	Civa
Gerdâniye	Ay	Su	Soğuk-Yaş	Gümüş

5. SONUÇ

Eski Greklerde Thales (M.Ö. 634-548), Anaximander (M.Ö. 610-546), Anaximenes (M. Ö. 570-500), Heraklitus (M. Ö. 540-480) ve son olarak Acragas'lı Empedokles (M.Ö. 490-430) gibi filozoflar tarafından geliştirilen dört unsur nazariyesi çeviriler yoluyla Ortaçağ İslâm dünyasına geçmiş ve başta Kindî ve İhvânü's-Safâ risâleleri olmak üzere bu döneme âit bir çok önemli kaynaktaki derin tesirler bırakmıştır. Dört unsur nazariyesine Osmanlı devletinde ilk defa XV. yüzyılda yazılmaya başlanan ilk Türkçe müzik kitaplarında da geniş yer verilmiştir. Ancak zamanla kozmolojik unsurların müzik teorisindeki ağırlığının azılmasına bağlı olarak dört unsur nazariyesi de önemini kaybetmiş, XVIII. Yüzyıl'a gelindiğinde büyük ölçüde unutulmuştur.

KAYNAKLAR

- Abdülbâkî Nâsır Dede, Tedkîk u Tahkîk, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Bölümü, No: 1242, İstanbul.
- Anderson, W.D., 1994, Music and Musicians in Ancient Greece, New York.
- Barker, A., 1989, Greek Musical Writings, v. II, Cambridge.
- Bedr-i Dilşâd, Muradnâme, Milli Kütüphane, No: Y.340, Ankara.
- Birand, K., 1987, İlkçağ Felsefesi Tarihi, Ankara.
- Christianson, G.E., 1978, The Wild Abyss, The Story of the Men Who Made Modern Astronomy, New York.
- Comotti, G., 1989, Music in Greek and Roman Cultures, London.
- Erguner, S., 1991, Kutb-ı Nâyî Osman Dede ve Rabt-ı Ta'birât-ı Mûsikî (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fakhry, M., 1994, Philosophy, Dogma and the Impact of Greek Thought in Islam, Washington.
- Farmer, H.G., 1986, Studies in Oriental Music, Frankfurt.
- Fonton, C., 1987, 18. Yüzyılda Türk Müziği, Çev. Cem Behar, İstanbul.
- Godwin, J., 1986, Music, Mysticism and Magic: A Sourcebook, Arkan.

- Godwin, J., 1993, *The Harmony of the Spheres: A Sourcebook of the Pythagorean Tradition in Music*, Vermont.
- Godwin, J., 1995, *Harmonies of Heaven and Earth: Mysticism in Music from Antiquity to the Avant-Garde*, Vermont.
- Haşim Bey, 1864, Müezzinbaşı Hacı, Haşim Bey Mecmuası, İstanbul.
- Hızır Ağa, Tefhîmü'l-Makâmât fî Tevlîdi'n-Nagâmât, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazîne Kitapları, No:1793.
- Hızır bin Abdullah, Kitâb-ı Edvâr, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revân Y. No: 1728, İstanbul.
- Johansen, K.F., 1998, *A History of Ancient Philosophy, From the Beginnings to Augustine*, New York.
- Kantemiroğlu, D., Kitâb-ı 'İlmü'l Mûsikî 'Alâ Vechi'l Hurûfât, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi (Y. 2768).
- Kırşehirî, Yûsûf bin Nizâmeddin, Risâle-i Mûsikî, Ankara, Millî Ktp., Adnan Ötüken Koleksiyonu, No: 131/1.
- Lâdikli Mehmet Çelebî (a), Er-Risâletü'l-Fethiyye, İstanbul Belediyesi, Taksim Atatürk Kütüphanesi, No: K.23.
- Lâdikli Mehmet Çelebî (b), Zeynü'l-Elhân, Taksim Atatürk Kütüphanesi, No: K.23, İstanbul.
- Landels, J., 1999, *Music in Ancient Greece and Rome*, London.
- Luce, J.V., 1992, *An Introduction to Greek Philosophy*, Thames & Hudson, London.
- Robin, L., 1996, *Greek Thought*, New York.
- Seydî, El-Matla', Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmet Yazmaları, No: 3459, İstanbul.
- Shiloah, A., 1993, *The Dimension of Music in Islamic and Jewish Culture*, Norfolk.
- Turabi, A.H., 1996, el-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- West, M.L., 1992, *Ancient Greek Music*, New York.